

LOSONCZI ÁGNESRE EMLÉKEZÜNK (1928 – 2024)

SORSBA FORDULT TÖRTÉNELEM
Sipos Júlia beszélgetése Losonczi Ágnessel 2005-ben készült,
a Holnap kiadónál megjelent könyvről¹

SJ. A kötetben családtörténetekről olvasunk, szülők, nagyszülők generációinak traumáiról. Családok megküzdési stratégiákkal, soha fel nem dolgozott sérelmekkel, a család kulturális megtartó erejével. Hogyan lehet kilépni, a múltból, egyáltalán lehetséges-e?

LÁ. Én úgy tapasztaltam, hogy a feldolgozatlan vagy az elfojtott emlékek ártalmára lehetnek az embernek, és ártalmára lehetnek az együttélésnek is. Annnyiféle hányattatáson mentek át az emberek, mint ahogy ebből a hetven családból itt számunkra kiderült, hogy ezeket a hányattatásokat fontos legalább tudni, legalább felsorolni, legalább szembenézni ezekkel. Nem csak azzal szembenézni, ami azt az embert érintette, akit éppen megkérdeztem, hanem – és erről szól a könyv, – azokkal a hányattatásokkal is szembe kell nézni, ami esetleg éppen azt az embert elkerülte. A másik fájalmába való belelátás, együttérzés, az egyszerűen segíthet abban is, hogy ki-ki a saját múltjával és a saját fájalmával is másképp tudjon megbirkózni. Én úgy gondolom, hogy a kimondás az oldás is lehet. Az elfedés mindenféleképpen elmélyíti, begyullasztja a sebet, és valahol olyan mértékben teszi folyamatossá, amivel végül is nem a szembenézést, hanem a letagadást segíti. Rushdit idéztem egy helyen, hogyha túlságosan sok sérelmet fednek el, és túlságosan sokat nem hajlandók felismerni, vagy nem hajlandók ezekkel szembenézni, akkor előbb-utóbb felrobban az egész. Ha nem is egyetlen nagy robbanással, de azért kis egyéni életrobbanásokkal, kis csoportrobbanásokkal állandóan szembesülünk. A feldolgozás már egy másik kérdés. A múlt az volt. De a jelennek kell megfelelni akkor, amikor valaki a múltjával szembenéz.

SJ. Tudatosan budapesti középrétegeket választottál, ez a mintacsoport mennyire jellemző egy társadalmi traumaszorozat feltárásához?

LÁ. Annyira meg voltam lepve, amikor ezzel szembesültem, hogy ez a 70 család mennyire jellemző példákat hordoz. Először nem is hittem el, hogy ennyire jellemzőek ezek a példák. Heltai Jenő

mondta egyszer, hogy Budapest vidéki város. Budapest nagyon vidéki város, ezt nemcsak a nagy statisztikák mutatják, hanem ezek a családok is, akiknek kétharmada valahonnan vidékről származott. Vagy a nagyszülők vagy a szülők, tehát egyrészt találunk egy nagyon érdekes vidéki mintát, a vidéki gyökereket, a földbirtokosoktól a szegényparasztokig, a kulák, vagy a kulákká nyilvánított középparasztoktól a béresekig mindenkit megtaláltam itt, ebben a pesti negyedben. Ha úgy tetszik, itt a pesti flaszteren teljes erővel és teljes indulattal tört fel például a kulákosítás emléke. Akár az apa, akár a nagypapa emlékeinek jelenléte az ő mai pesti életükben. Előjött a vidék, előjött a föld, és előjött a nagyon mély kapcsolódás, mély kapcsolat a földhöz, a faluhoz, amiről az ember azt hitte, hogy talán ez ma már más. Ez a generáció, a harmadik generáció nem emlékszik. De nem így van. Emlékeznek a sérelmekre, emlékeznek a földre, emlékeznek a szülők bánatára, még a téészesítés idejéről is vannak emlékek, mert ezeket továbbadták.

SJ. A jelenünk éppen arról szól, hogy hányféle is a történelem, hányféleképpen éltek meg ugyanazt a különböző családok. Az alanyaitok legidősebb tagjai Monarchia korabeliek, és a legfiatalabb huszonéves. Tehát napjainkig húzódó korosztályokról van szó, hányféleképpen éltek meg ezeket a traumákat?

LÁ. Megdöbbentő volt számomra ez a sokféleképpen megélt történelem, és hogy egy háromgenerációs családban hányféle traumával találkoztam. Az már az első feldolgozás során kiderült, hogy itt a Monarchia megszűnése, az mi mindennel járt együtt, hogy hányféle szálát vágott el maga az, hogy nincs Monarchia, majd jön Trianon. Az első nagy trauma az volt, hogy Budapestnek 300–400 ezer menekültet kellett elhelyezni és befogadni. Jöttek a vagonlakások, itt voltak számomra az emlékek a vagonlakásokból, hogy amikor az apja iskolába járt, még a vagonlakás számát adta meg, mint lakóhelyet. Még a harmincas években is voltak, akik a vagonlakásban maradtak. Először ezzel találkoztunk. Az ember azt hinné, hogy egy trauma egy családban elég. És akkor kiderül, hogy egy családban az apa trianoni menekült, majd munkaszolgálatos lett, mint zsidó származású.

¹ A beszélgetés a Kossuth rádió Tér-idő, Labirintus című, 2005 június 28-i 22:30 perckor elhangzott, 29 perces műsora számára készült hanganyag szerkesztett változata

A feleségét elvitték Auschwitzba, aki elpusztult. Akkor hazajött, volt egy kis üzem, amit sikerült két év alatt nagyon szépen kifejleszteni. Azután ezt az üzemet elvették, őt polgárnak minősítették, majdnem kitelepítették, a kitelepítés elől valahogy meg tudott menekülni. Majd az egyik gyereke 56-os lett. Ha meggondolod, van olyan család, amelyik mindent, majdnem minden traumát végigélt. Ilyen szerencsére azért nincs olyan sok, van négy-öt olyan család, ahová minden társadalmi bomba, társadalmi trauma beleszapott. Valaki azt mondta a könyvem elolvasván, hogy szívszaggatóan szomorú történet ez. Úgy látom, hogy valóban van egy nagyon komoly szenvedéstörténeti oldala, de ugyanakkor megdöbbentő, és fontosnak tartom, ez a túlélésnek a képessége. Az, hogy újra talpra tudtak állni, hogy újra kezdték az életüket. Nemcsak, hogy elég életerő volt bennük, hanem valahol még kedv is került az élethez. Én eredetileg nem traumatörténetet akartam írni, ezt csak maga az anyag hozta magával.

SJ. Akkor mire voltál kíváncsi eredetileg?

LÁ. Én eredetileg azt akartam volna megérteni, hogy a nagy új társadalmi változás, a rendszerváltozás után, amikor elindult a polgárosodás, teljesen új jogrend alakult ki, piaci társadalom stb. stb....

SJ A kutatás '93-ban kezdődött...

LÁ.'93-95, igen, akkor kezdtem, mégpedig akkor, amikor még frissen nyomon lehetett követni, azt is, ahogy a szocializmust látták, és azt is, ahogy a szocializmus előtti korszakot ítélték és látták. Nekem éppen az volt a kérdésem, hogy az emberek hogyan képesek egy ilyen változást megélni, és hol vannak azok a tartalékok, – és itt jött a kérdésemnek a lényege, amiért akutatást csináltam –, amivel ezt a nagy változást „venni tudják”, lépést tartani. Ebben akartam volna keresni azt a folyamatosságot, amivel megélhető a 20. század történelmének rendkívül sok változása és fordulatai, a Monarchia összeomlásától vagy szétszakadásától kezdve Trianonon át a harmincas évekig, azután a német elkötelezettség, a zsidóüldözés, az ötvenes évek törvényesített törvénytelenégei. Az emberek jogának teljes megfosztása, tulajdon és jogtól való megfosztás, majd utána az '56-os robbanás, az 56 utáni élet. Tehát ezt az egészet végig követtem volna, éppen olyan szempontból, hogy nemcsak, hogy hogyan képesek elviselni a traumát, a különféle traumák után ki hogyan áll talpra, hanem arra voltam kíváncsi, hogy hol vannak a tartalékok ebben a 20. századi sorozatban? Hová kapcsolhatok vissza? Most akár a polgári előzményekre, akár a tudásra, a piaci ismeretekre, vagy hogyan játszott ebben szerepet a szocializmusnak a lazítóbb időszaka,

amikor már ilyen államilag kontrollált, kvázi piacok működtek. Az érdekelt, hogy hol vannak a belső tartalékok? Engem a folyamatosság érdekelt, és a megtörés. És látva ezt a rengeteg megtörést, aminek a rajzai ott vannak a szöveg között, egyszerre megdöbbentem azon, hogy az elmúlt száz évben mi minden érte ezeket a családokat. Mélyen megdöbbentem azon, hogy ez az egész sérelem, sérülés, - sajnos erre a trauma jobb szó, mint a sérelem - hogy ezek hogyan élnek tovább, hogyan kerülnek elő, hányféle interpretációban, hányféle elmondási formában, narratívában. Mert az is ehhez a századhoz tartozott, hogy az üldözöttek sokszor üldözővé váltak. Forgandó volt a szerencse, de a szerencsétlenség kereké legalább annyira forgandó volt.

SJ. Lehet, hogy ennek a levét isszuk most? Ez most profán kifejezés mindahhoz, amit ez a könyv tartalmaz, de a napjainkban tapasztalható „együtt élni nem tudás”, a különböző sérelmek továbbélése és az ezekkel való sokszor tudatos politikai manipuláció okozhatja ezt a rossz társadalmi közérzetet?

LÁ. Egész biztosan ennek része van ebben. Szociológus vagyok, és számomra, vagy számunkra, szociológusok számára ami tényleg fontos volt, a társadalmi különbségek, a gazdasági, tanultsági, helyzetbeli előnyök, hátrányok elemzése. Vidék, város stb., soroljam fel a szociológiai ismérveket? Ez borzasztó szakadékokkal teli ország, olyan szakadékok vannak gazdaságilag, társadalmilag, gazdagodásban, elszegényedésben, ami önmagában is éppen elég. Ebben a kutatásban arra jöttem rá, hogy ezek mögött a szakadékok mögött van még egy mélyebb dimenzió, és ez a múltban átélt élmények mélysége. Én úgy látom, hogy ezeknek a létezése az, ami mélyebben elválaszt, sőt, mélyebben össze is köt. Tehát egyszerre összeköt, és egyszerre elválaszt, és szembe is állít egymással. Ezek a mély hasadások, ezek azok, amik a múlt nem is csak feldolgozatlanágából, hanem a szembesülés, az igazi szembesülés hiányából erednek. A szembesülés nemcsak a saját múlttal, hanem a másik embernek a múltjával is. Amikor én sorba vettem azt, hogy a szocializmusban milyen sérelmek érték az embereket, akkor néhányan, akik ezt elolvasták, azt mondták, hogy miért vagyok ilyen kemény a szocializmussal szemben, amikor pedig annak a célja... Mondom, lehet, hogy a cél az az volt, de amit tett az emberekkel? Akár a paraszttal, a mezőgazdasággal, a mezőgazdasági szegényekkel is, akik földhöz jutottak, és akkor egyszerre elkezdtek élni, és ha jól gazdálkodtak, akkor meg kulákkokká váltak. És mint kulákkal, éppen úgy bántak el velük, mint a másfajta kulákkal. Az egyik beszélgetés során

sírvafakadt az egyik alanyunk, „és akkor ott áll az édesapám, három év munkájával megteremtette mindazt, amit megteremtett, és mindent elvittek, és az anyám ott állt”... ott állt egy mai tanítónő, – aki számára egyébként a szocialista mobilizáció tette lehetővé, hogy tanuljon, mert annyira azért nem volt kulák, hogy eltoltatták volna az iskolától, mint ahogy egy másik családom esetében történt –, ott állt, és szabályosan sírt azon, hogy 11 éves gyerekként hogyan élte át, amikor látta, hogy az apját megalázzák. Akikkel egyfelől jót tett a szocializmus, mert földet osztott, utána azt is elvette, tehát adott és elvett. Felmelt és megalázott. Hát itt valami borzasztó dolgok történtek az emberekkel. Na most, hogy aztán ezt ki-ki hogyan viszi tovább magában, és hogyan válik egy mély gyűlöletté minden iránt, ami úgy kezdődik, hogy „szoc”, legyen az párt vagy egyéb, vagy hogyan néz azzal szembe, hogy ami történt, az más okok és más feltételek miatt történt, ez már megint egyéni feldolgozástól is függ. És akkor erre telepszik rá a politika és a hatalom akarása. És a hatalom- akarás és a hatalomért való küzdelem egyszerűen felpiszkál a sebekből olyat, ami már vagy begyógyulna, vagy éppen elmúlna, és ezt az egészet egyszerre a saját hatalmi szekere kerekének a hajtásába fogja.

SJ. A „családjaid” mert így mondtad, és nyilván, hogy így is érzed. A vizsgált családok között volt-e tipizálható túlélési stratégia, vagy pedig, teljesen egyéniek a különböző utak?

LÁ. Azt nem mondanám, hogy stratégia, bár lehet, hogy az is benne volt. Egy korábbi kutatásomban az egészséggel foglalkoztam, az emberek egészségi állapotával. Egyébként akkor találkoztam először azzal a kérdéssel, hogy a traumák hogyan válnak megbetegítő tényezővé, és akkor találkoztam azzal először, hogy két dolog kell a túléléshez. Az egyik az, hogy legyen akarat, hogy kijusson a túlpartra. Ezt annak idején *énerőnek* fogalmaztam meg. Tehát van-e *énerő*? Vagy van-e olyan csoportterő, amelyik kiemeli abból, amibe belesüllyesztették a társadalomban zajló különféle sorsok vagy sorstalanságok, hogy idézzek a Kertész Imre könyvcíméből. Valahol kellett egy belső erő és kellett egy külső kihívás. Tehát a külső kihívás, amelyik egyszerűen a belső erőt mozgósíthatóvá teszi. És aztán nagyon sok olyan kis támasz kell, ami tulajdonképpen nagy traumákban is valamilyen kikászálódási lehetőséget nyújt. Például bizonyos szokások megtartása. Most nem a saját történeteimből idézek, hanem hirtelen eszembe jut, hogy Szolzsenyicinnek van egy nagyon szép képe, amikor a Gulagokban megterítették. Egyébként a mi megkérdezett családjainkban is voltak, akik a

Gulágban voltak, 6-8-10 évre. Mit kellett átélni úgy, hogy mi volt a Gulág, arról egyáltalán nem lehetett beszélni a negyven év alatt., Mi volt a hadifogság, milyen volt azoknak a hadifogyoknak az élete, akik végtelenül belekerültek egy Gulág helyzetbe, és mit kellett elszenvedniük, milyen keservek között tudtak életben maradni. Gulágot elviselt és Gulágtól megviselt emberek is voltak. Volt egy, aki tíz évig volt ebben a helyzetben, a fia mesél róla, imádták az apját, és gyönyörű történeteket mesél el róla, hogy hogyan éltek aztán egy kis konyhában, és rajzolták körbe azt, hogy hol van a fürdőszoba, és hol vannak a kapaszkodók. A Szolzsenyicin Gulág történetei között olvashatjuk, hogy amikor nem voltak bent teljesen a legbelsőbb, legmélyebb pokoli körben, akkor valahogy egy olyan asztalt, egy kerek asztalt csináltak maguknak, és a kerekasztalra valamilyen rongyokból, vagy egyébből összehoztak egy nagyon szép terítőt, és akkor volt egy gyertya, vagy kis lámpa, amit meggyújtottak, és akkor úgy érezték, hogy ők most a kerekasztallal valahogyan otthont teremtettek maguknak. Ez a kerekasztal, ez egy szimbólum. Akik túl tudták élni, azok valahol megcsinálták maguknak azt a kerek asztalt, ahol lámpát is gyújtottak, és ott egyszerűen egymás szemébe néztek, majdnem mintha szabadok lennének. De nagyon különféle módon tudják túlélni az emberek a traumát, és nagyon sokféle módon merülnek úgy bele, hogy aztán abból már nem lesz kiút. Öngyilkosság, alkoholizmus, mindenféle súlyos depressziók, feldolgozatlan traumák azért ott vannak e mögött a túlélési siker, vagy túlélési erőt mutató életváltozatok mögött.

SJ. Mennyiben voltál katalizátor? Az interjúhelyzetek mennyiben jelentették azt, hogy ezek a családok szembenéztek, foglalkoztak a múltjukkal? Azelőtt is volt náluk családtörténeti narratíva, vagy te voltál az, aki előhívtad az emlékeket, és összekötöted a szálakat?

LÁ. Először is ez csapatmunka volt, nagyszerű csapatom volt, és nagyon jó kérdezőkkel dolgoztam együtt, tehát itt ez nem az én érdemem. Egyáltalán, ezt mindig elmondom, hogy én ezt azoknak köszönöm, akikkel együtt dolgoztam, és azoknak köszönöm, akik a történeteiket ideadták, elmondták. Én már nagyon régen vagyok szociológus, és a kérdezés számomra mindig nagyon fontos volt, és azt hiszem, hogy valahogy sikerült mindig olyan munkatársakat találni, akik ugyancsak érzékenyek voltak, és ezért meg tudták szólaltatni az embereket. Egyszer még régen kérdezték, hogy hogy lehet az, hogy ilyen bátran beszélnek, és ilyen jól beszélnek, amikor kérdezik őket, és azt mondtam, hogy általában az az igazság, hogy az embereket nagyon kevésszer kérdezik meg

olyan dolgokról, amik nekik is fontosak. Tehát ha az ember jól beszél és jól kérdez, akkor az fölszabadító. És akkor olyat is fölszabadít, amit addig nem mondtak el, vagy nem szívesen mondtak el. Szóval, kérdezni kell. Odafigyelni. Ez önmagában nem tudom, hogy katalizátor-e, de mindenképpen ilyen előhívó erő. Valamikor néztem, hogy hogyan hívják elő a fényképeket, van egy ilyen majdnem fehér lap, de nyilván abban benne van az egész. Beteszted abba a bizonyos folyadékba, és akkor az előhívó eredményeképpen egyszerre elkezdnek kirajzolódni dolgok. Én azt hiszem, hogy sok esetben ilyen előhívó vagy előhívó figyelem volt, aminek következtében beszélni tudtak és beszélni akartak. Olyan is volt, – ez nem a saját személyes interjúmnál történt –, hogy valaki egyszerűen teljesen görcsösen tartotta magát, és semmiről nem volt hajlandó beszélni, se nagyapjáról, se szüleitől. Olyankor abban maradtunk, hogy hát akkor adják föl, köszönjék meg, amit elmond tényekben, az jó, bekerül a tények közé, mert ugye ennek egy nagyon kemény tényanyaga volt, és az interjú erre a tényanyagra épült rá, tehát akkor megmaradnak a tények, és akkor adott esetben megnézzük a szükséges összefüggéseket. Már úgy nézett ki, hogy tényleg abbahagyja az interjút, mert minden tény megvolt, és semmi, ami személyes, semmi élmény nem jött, és akkor egyszer egy bizonyos hívószóra kipattant, és attól kezdve ömlött a szó, és másfél órán keresztül abba sem lehetett hagyni. Kiderült, hogy nagyon fájdalmas emlékek, amikről senkinek soha nem beszélt. Tehát voltak olyanok is, akik készen hozták az emlékeket, és volt olyan is, ahol a kérdéseink előhívták a választ és segítették az emlékezést, és volt olyan, ahol tényleg fölpattant valami nagy, régen lezárt múltbeli csapóajtó.

SJ. Azt írod, hogy a rendszerváltáskor volt egy olyan illúzió, vagy azt reméltük, hogy ez a traumasorozat kvázi lezáródik. De én azt gondolom, hogy mindig keletkeznek újak.

LÁ. Mindig keletkeznek újak. Ez is az igazsághoz tartozik, – írom is a könyvben –, hogy eredetileg úgy gondoltam, hogy eljutunk 1990-ig, a változásig, mondjuk kilencvenkettőig, és utána hejehuja vigalom. Persze tudtam, hogy nagy gondok lesznek, tudtam, hogy nagy gazdasági bajok lesznek, mert az nyilvánvaló, hogy önmagában nem lehet egy szocialista alapú gazdaságot egyszerre átállítani egy piacira. A különféle szintű és színvonalú antidemokratikus vagy diktatórikus rendszerek után egy demokráciát megépíteni, hát az – mint látjuk, most már 15 évvel utána –, nem megy egy tündér parancsára, és nincs az a varázsvessző, amittől egyszerre demokrácia lesz,

ha magunkban nem dolgozzuk ki a demokratikus képességeket, és nem élünk velük. Azt is tudtam, hogy egyrészt Európában vagyunk, csak némileg perifériásabb helyzetben, stb. Tehát az ember tudta, hogy sok nehézséggel fog szembenézni, de hogy ilyen összeomlás fog bekövetkezni...Eszembe jutott valaki, aki azt mondta, hogy a szocializmus az nagyon nehéz volt. Egy dolog lesz nehezebb, a szocializmus után. Nem tudom, ki mondta, de nagyon bölcs dolog volt, mert ez ezekben a családokban borzasztó nehéz volt, nagyon-nagyon nehéz átmenet volt.. Azért mondom, hogy a mi családjainkban, mert én együtt éltem éveken keresztül ezekkel az interjúkkal, ezek ott voltak velem, ezeket olvastam, földolgoztam, ezeken gondolkodtam. Minden család életébe belemerültem, tehát valahol azonosultam, olyanokkal is, akik tulajdonképpen távol állnak tőlem. És emiatt az azonosulás, elmélyülés, együttérzés miatt érzem úgy, hogy erről a 70 családról, többes szám első személyben beszélek. Ezeknek a családoknak először kétharmada vesztette el a korábbi munkahelyét. Ez borzasztó dolog. Munkanélkülivé vált, új helyet kellett keresni, új feltételeket kellett keresni, át kellett állni, vagy új szakmát kellett tanulni, vagy a régi szakmával új helyzetbe kerülve helyet találni. Ezeknek egy része valóban meg is találta, valamennyire megtalálta a helyét, azt sem nagyon egyszerűen, azt is borzasztó küzdelmekkel, mert az naiv elképzelés, hogy majd átmennek kis vállalkozásba. A kutatásomnak a másik része, ami kéziratban maradt, és valószínűleg nem is fogom kiadni, mert ez a magvasabb, és ez a fontosabb számomra, ott az új vállalkozókkal foglalkoztam. Azt korábban írtam meg, mint ezt az anyagot, és abban az volt a főcím, hogy „Mire is vállalkozunk?” Próbálnak vállalkozni, és korunk hőse a vállalkozó, ugye ezt aztán valaki egy kitűnő munkában később megírta, hogy az egész egy borzasztó tévedés volt. Ennyi vállalkozást nem bír el egy ország. Ehhez nincs se tőkénk, se tapasztalatuk, se üzleti képességeik vagy üzleti rutinjuk. Nincsenek igazából kidolgozott szerződések, több volt a joghézag, mint a jogbiztonság, és a többi, és a többi, és ebből aztán drámai helyzetek alakultak ki. Ugye megkapták a munkások a végkielégítést, és akkor tudnak nyitni valami kis üzletet. De hát ez nem elég sem a boldoguláshoz, sem a boldogsághoz. Itt aztán a maffiáktól kezdve az, hogy a kölcsönös ilyen adótartozásokig, tehát az adósok körébe való, teljesen, tehát egy olyan adós kör alakult ki, ő nem fizet, annak az nem fizet, a következő körnek nem fizet, és ez végül is egy hurokként megfojtja ezeket a próbálkozó kisvállalkozókat. Aztán van, aki ebből élni kezd és élni tud. Tehát az egyik megdöbbentő dolog az, hogy mit

jelent aztán azoknak, akik munka nélkül maradtak, tehát az egyharmada körülbelül a családoknak, ahol munkanélküli volt, és aki úgy is maradt, és próbálkozik szakmát tanulni, és nem tud kitörni. Egyharmada próbált ebből a bizonyos kétharmadból valahogy kitörni, de azt sem találta úgy meg a boldogulást, és utána már nem tud visszamenni az üzembe, mert nincs. Ugye az egész második gazdaság, és a második gazdasággal kapcsolatos illúziók, hogy Magyarországon ez másképp fog történni, mint mondjuk Cseh-szlovákiában, ahol ez nem volt. Tehát a második gazdaságban dolgozók között nagyon sokan voltak, akik visszasírták a szocializmust, mert ott nem volt verseny, hát ők valahol egyszerre voltak elnyomva és megvédve a szocializmustól. Nem volt nekik joguk, nem volt politikai szabadságuk, nem volt semmi, de egy olyan hiány volt, amiben ők meg tudtak dolgozni, élni tudtak és érvényesülni tudtak. Tehát nagyon érdekes, mennyire nem tudtak igazából tovább élni a szocializmus időszakának a második gazdaságában. Két lábon álló emberek már az egyik lábuk alól kihúzták a talajt, és a másik lábbal pedig beözönlött a nemzetközi piac. Tehát a nyugati is, meg a kínai is. Kínai a szegényeknek, a nyugati, akik ezt meg tudták fizetni. Tehát egy ilyen külön dráma története van, ha úgy tetszik, a szocializmus második gazdaságában jól, sikeresen működő kisiparosoknak, kiskereskedőknek, lángossütőknek, most mondjuk az volt valamikor a nagy példa, a lángossütőknek az ő gazdasági sikere.

SJ. Ezek a megszakítások és ezek a töredezett sorsok és családtörténetek, most összeálltak ebben a kötetben. De kérdés az, hogy mennyit tudnak egymásról. Még neked is, aki jó néhány évtizede szociológiával foglalkozol, neked is sok újat mondtak. Kérdés az, hogy mennyire ismertek egymás számára ezek a különböző történetek. Az ember rácsodálkozik nagyon sok mindenre, amíg személyesen nem találkozik ezzel. Vajon a mikrotörténelmet hordozó ember mennyit tud a másik történeteiről?

LÁ. Nagyon keveset, nagyon keveset. Az emberek döbbenetesen elszigetelve és elzárva élnek egymástól, és ez az elzárkózás még csak növekszik is. Növekszik azzal, hogy egészen másról kap információt, mint a másik emberről, ott élnek egymás mellett homlok-egyenest ellenkező sorsot hordozók, nem is beszélnek egymással és nem is kíváncsiak egymásra. Szóval itt valami rettenetes zárlatok vannak, és ha én valamiben látom a feladatokat, – hát az Isten tudja, hogy ez a könyv meddig jut el, meg kikhez jut el, meg ki olvassa, meg ki érti meg, ezt soha nem lehet tudni –, hogy ezeket a zárványokat kellene feloldani. Zárványok között élnek, és mindenki a maga bajával van tele,

a maga ideáljával van tele, egyre jobban bezárkózik, és a másiktól elzárkózik. Egyre nőnek azok a falak, amiknek le kéne bomlani, és ahol valahol a találkozás és az együttélés, a másik megismerése, mert nem is azt mondom, hogy megértése. Ehelyett ilyen rendkívül erős az ellenségesség. Most nemcsak politikai ellenségesség, mert a politika erre csak ráépíti a maga új falait, - ismét mondom, a maga hatalomszerző falait-, de nincs is kíváncsiság a másakra, mindenki a maga körébe van zárva, maga építi meg a falakat maga körül. Mert oly nagy a bizonytalanság, mert abban, hogy falat épít maga köré, abban mintha a biztonságot látná. Közben éppen azzal veszti el a biztonságot, hogy nem lát át azon a falon, amit saját maga épít maga köré, aztán még ehhez jócskán hozzátesznek az összes többi falépítő.

SJ. Szociológus vagy, pontosan tudod, hogy most egy olyan korszakban vagyunk, ahol elkezdődött a szegregáció, nagyjából kialakultak bizonyos társadalmi rétegek és csoportok, a lakóparkot körülveszik hatalmas fallal és őrzővédő kutyás emberekkel. A gyerekek egészen különböző iskolákba járnak.... Pontosán most zárulnak be még a maradék kapuk is.

LÁ. És ehhez még ott jönnek a szellemi kapuk, az emberi kapuk, a nem igazán közösségnek nevezhető kapuk, miközben a közösségek már valamennyire fejlődnek. Ezekben a hiányzó kapcsolati rendszerekben próbálnak valamit építkezni. Kérdés, hogy aztán tudnak-e építkezni, hogy megtalálják-e egymást, hogy kialakulnak-e a kapcsolatok? A kapcsolat a kérdés, azt hiszem, egyike a legfontosabb kérdéseknek, hogy hol zárulnak, hol nyílnak ezek a kapuk és hogyan kellene még többet nyitni. Mert olyan mértékű az izoláció és atomizálódás, az emberek, embercsoportok elszigetelődése, ami valójában lehetetlenné tesz egy egészséges társadalmi fejlődést, vagy egészséges gondolkozást. Ezért fontos minden, ami átnyúlik egymáshoz és egymásért van, és még nem is beszélünk a szolidaritás nagy kérdéseiről. A nagy társadalmi szolidaritástól egészen a munkaszolidaritásig, hogy hányszor bontja meg most akár a piac, akár a szűkösség, akár a nehéz érvényesülési út, hogy a másikkal valaki szolidáris legyen, és hogy odafigyeljen a másokra is. De hát ez egy olyan fajta idealizmus vagy ideál, amit nem biztos, hogy megérek, vagy nem biztos, hogy megérünk, de azért mindig remélem, hogy ez egyszer létrejön. És ha valami tudatos szándékom volt ezzel a könyvvel, az az, hogy tessék megismerni a másikat is, tessék kilépni a saját zárt körből, a saját zárt gondolatrendszeréből, valahogy a szakadékok fölött, a múltban is megtörtént események szakadécai fölött legalább kicsit nyúljunk egymás felé, vagy nézzünk egymásra.